Reflecții privind esența juridică a procedurii judiciare referitoare la încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie şi locul acestuia în sistemul felurilor de proceduri judiciare civile

Vasile Creţu,
doctor în drept,
conferenţiar universitar,
Catedra de drept procesual civil,
Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova

Deficienţele psihice ale persoanei perturbează funcţiile sociale ale individului, deseori lipsindu-l de capacitatea de a-şi asuma decizii conştientizate şi de a avea o conduită direcţionată de o anumită cauză, în rezultat generînd riscul unei atitudini periculoase.

Persoanele bolnave psihic provocau, pe toată perioada evoluţiei omenirii, majorităţii indivizilor sănătoşi sentimente mixte de compasiune, toleranţă şi, îndeosebi, frică; frica faţă de posibilitatea de a deveni victima acţiunilor suferindului psihic sau de a-i contacta boala. Or, nu pot fi negate situaţiile tragice, în care persoanele pătimesc grav de pe urma conduitei bolnavilor psihici. Astfel, uneori, în amalgamul relaţiilor cotidiene, se identifică întrebarea dacă interlocutorul nu este suferind de o patologie psihică.

Dramele cotidiene deseori devin rezultatul acţiunilor celor care înregistrează anumite deficienţe cognitive şi psihice. Reieşind din această circumstanţă, se reclamă acordarea de ajutor respectivilor indivizi. Din cele mai vechi timpuri, o asemenea asistenţă era promovată sub aspect multiplu, inclusiv apelîndu-se la limitarea libertăţii personale a suferindului prin plasarea acestuia într-o instituţie curativă, cu dispunerea aplicării de tratamente neconsimţite de către persoana bolnavă psihic.

Examinarea şi spitalizarea indivizilor care suferă de o anumită patologie psihică, fără a le fi cerut consimţămîntul, sau al reprezentanţilor lor legali, reprezintă un element al asistenţei amintite mai sus şi, în esenţă, presupune limitarea drepturilor la libertate şi inviolabilitate personală, la libera circulaţie în spaţiu, la libera alegere a reşedinţei sau domiciliului. Constrîngerea libertăţii persoanei prin plasarea ei forţată într-o instituţie spitalicească specializată prezumă îngustarea funcţiilor sociale ale individului. Mai mult decît atît, reieşind din interpretarea lit. e) a alin. 1 a Articolului 5 din Convenţia Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, precum şi ţinînd cont de jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, spitalizarea persoanei într-o instituţie curativă, cu omiterea voinţei ei sau a acordului reprezentantului ei legal, este calificată o autentică lipsire de libertate.

Din motivul inadmisibilităţii fărădelegilor la aplicarea măsurilor de asistenţă psihiatrică, excluderii utilizării inovaţiilor psihiatrice în alte scopuri decît cele medicale, în majoritatea ţărilor lumii a fost elaborat un complex de acţiuni medico-legale menit să le acorde asistenţa necesară suferinzilor de patologii psihice. Republica Moldova, în corespundere cu principiile universal recunoscute şi normele dreptului internaţional, admite şi garantează drepturile şi libertăţile omului şi ale cetăţeanului.

Respectiv, prin lista drepturilor şi libertăţilor constituţionale ale cetăţenilor Republicii Moldova, acestora li se garantează inadmisibilitatea ingerinţelor nejustificate în conţinutul acestor drepturi, în speţă prin:

- dreptul la viaţă şi integritate fizică şi psihică (art. 24 din Constituţia RM);
- dreptul la libera circulaţie (art. 27 din Constituţia RM);
- dreptul la ocrotirea sănătăţii (art. 36 din Constituţia RM);
- dreptul la protecţia persoanelor cu deficienţe fizice, cognitive şi psihice (art. 51 din Constituţia RM).

În corespundere cu alin. (2) al art. 54 din Constituţia RM, exerciţiul drepturilor şi libertăţilor nu poate fi supus altor restrîngeri decît celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internaţional şi sînt necesare în interesele […] protejării drepturilor, libertăţilor şi demnităţii altor persoane.

Dincolo de faptul că procesul de examinare şi spitalizare a persoanelor grav bolnave de anumite patologii psihice deseori este realizat fără consimţămîntul

lor, aceste acțiuni trebuie totuşi percepute ca măsuri etatice necesare şi utile protecției nu numai a sănătății şi intereselor individului suferind, dar şi a terțelor persoane. Or, este unanim recunoscut că deficiențele psihice sînt dificil diagnosticabile şi tratabile. În opinia cunoscutului psihiatru rus, profesorul Jarikov[1], azi nu există o metodică de laborator, prin intermediul căreia ar fi posibilă deosebirea non-senului de obsesie, a schizofreniei de nevroză. La comparația stării celui sănătos, schizofrenic sau nevrotic se pot constata aceleaşi date ale analizei sîngelui, aceleaşi rezultate ale cercetării lichidului cefalorahidian, ale encefalogramei.

În efect, la stabilirea diagnosticului unei boli psihice trebuie luate în vizor toate criteriile anamnezei şi cercetate circumstanțele obiective ale acesteia.

Eficiența maximă a celor invocate mai sus poate fi atinsă prin realizarea examenului psihiatric într-o instituție staționară specializată.

De regulă, persoanele suferinde de patologii psihice nu întreprind careva măsuri ce ar avea ca scop tratamentul lor. În asemenea situații, statul nu poate rămîne apatic față de problemele acestor indivizi, chiar dacă, în virtutea maladiei sale, persoana nu consideră că starea sa patologică reprezintă o problemă, un impediment sau un pericol. Viețile omeneşti trebuie salvate, dramele tragice trebuie preîntîmpinate, persoanele psihic bolnave trebuie depistate timpuriu, pentru a anticipa eventualele prejudicii care pot fi cauzate de acestea.

În conformitate cu prevederile art. 4 din Legea Republicii Moldova nr. 1402 din 16 decembrie 1997, privind sănătatea mentală, asistență psihiatrică se acordă la solicitarea benevolă a persoanei sau cu consimțămîntul ei. Persoanelor în vîrstă de pînă la 18 ani, precum şi persoanelor declarate, în modul stabilit de lege, incapabile li se acordă asistență psihiatrică la cererea sau cu consimțămîntul reprezentanților lor legali, în condițiile legii.

Asistența psihiatrică include:

- examinarea sănătății psihiatrice a cetățenilor, în baza şi în ordinea descrisă de actele normative;
- diagnosticarea patologilor psihice;
- tratamentul, îngrijirea şi reabilitarea medico-socială a persoanelor suferinde de maladii psihice.

Asistența psihiatrică este admisă de norma legală şi în lipsa unei manifestări volitive a individului, această situație fiind permisă doar cu încuviințarea judiciară a examenului psihiatric şi/sau a spitalizării persoanei în staționarul de psihiatrie. Constrîngerea forțată la spitalizarea în staționarul de psihiatrie şi încuviințarea examenului psihiatric generează limitarea unor asemenea drepturi fundamentale precum dreptul la inviolabilitate personală, garantată de o serie de acte internaționale şi naționale. Respectiv, acordarea de asistență psihiatrică prin intermediul spitalizării forțate într-un staționar psihiatric, precum şi examinarea psihiatrică forțată, trebuie să fie în detaliu reglementate de normele dreptului național, ce prescriu nu numai activitatea instituțiilor psihiatrice, dar şi care determină statutul juridic al indivizilor suferinzi de patologii psihiatrice, precum şi ordinea procesuală a încuviințării măsurilor non-volitive asistenței psihiatrice.

În lumina cerințelor invocate, spitalizarea forțată într-un staționar psihiatric şi încuviințarea examenului psihiatric în baza unui act judiciar se prezintă a fi cea mai acceptabilă metodă a încuviințării acestor măsuri. Forma judiciară a soluționării acestor chestiuni reprezintă o garanție certă şi eficientă împotriva eventualului dezmăț administrativ, care şi-ar permite să uzeze de aceste constrîngeri în alte scopuri decît cele medicale.

Decizia asupra încuviințării forțate a examenului psihiatric sau spitalizării într-un staționar de psihiatrie trebuie să fie asumată nu de către o instituție medicală, ci de către un organ judiciar pentru fiecare caz particular, cu reținerea tuturor circumstanțelor medicale, sociale şi juridice ale speței.

În Republica Moldova, reglementarea juridică a problemelor relative examenului psihiatric forțat şi spitalizării într-un staționar de psihiatrie este delegată prin mai multe acte normative. În lista acestora pot fi incluse Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 25 martie 1995[2], Legea Republicii Moldova cu privire la exercitarea profesiunii de medic nr. 264 din 27 octombrie 2005[3], Legea Republicii Moldova cu privire la drepturile şi responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27 octombrie 2005[4], Legea Republicii Moldova cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-ştiințifice şi medico-legale[5], nr. 1086 din 23 iunie 2000. O lege specială în domeniul reglementări juridice ale subiectului supus cercetării este Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală nr. 1402 din 16 decembrie 1997[6].

Actele normative, subordonate legilor care vizează materia asistenței psihiatrice, se rezumă la următoarea listă: Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Politicii Naționale de Sănătate, nr. 886 din 6 august 2007 (capitolul XII „Asigurarea condițiilor pentru ameliorarea sănătății mintale")[7],

precum şi o serie de instrucţiuni şi ordine, aprobate de Ministerul Sănătăţii Republicii Moldova în domeniul prestării serviciilor de sănătate psihică[8].

Reglementarea ordinii de soluționare a pricinilor judiciare, relative sănătății psihice, este consemnată în Codul de Procedură Civilă a Republicii Moldova din 30 mai 2003, în vigoare din 12 iunie 2003. Litera d) a art. 279 CPC RM şi capitolul XXX CPC RM atenționează asupra existenței a două categorii de pricini judiciare, anterior necunoscute de Codul procesual-civil al RM din 26 decembrie 1964:

- cauze despre încuviințarea forțată a examenului psihiatric;
- cauze despre încuviințarea forțată a spitalizării persoanei într-un staționar de psihiatrie fără consimțământul acesteia.

Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova, în scopul asigurării implementării şi aplicării uniforme a legislației în domeniu, a generalizat practica cercetării cauzelor privind încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, soluționate de instanțele judiciare naționale. Plenul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova a aprobat hotărîrea explicativă în chestiunile referitoare la aplicarea uniformă a normelor din domeniu, titlul hotărîrii concretizîndu-se în următoarea formulare: „Cu privire la practica judecării de către instanțele judecătoreşti a pricinilor civile privind încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării persoanei fără liberul ei consimțământ sau al reprezentantului ei legal", nr. 35 din 24 noiembrie 2005[9].

Norme ce vizează asistența psihiatrică se conțin şi în legislația internațională ce garantează, de rînd cu prevederile naționale, dreptul la viață, libertate şi inviolabilitate personală, precum şi dreptul la protecția împotriva acțiunilor ilegale ale terților, inclusiv a statului. În lista acestor acte pot fi incluse:

- *Declarația Universală a Dreptului Omului* din 10.12.1948, adoptată şi proclamată la New York de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217A(III) din 10 decembrie 1948. Republica Moldova a aderat la Declarație prin Hotarîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.24-XII din 28.07.1990. Ea este publicată în ediția specială „Tratate internaționale", Vol.I. – Chişinău, 1998;
- *Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale*, adoptată la Roma la 04.11.1950, a intrat în vigoare la 03.09.1953. A fost ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298- XIII din 24.07.1997 şi este în vigoare pentru Republica Moldova din 12.09.1997;
- *Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice* din 16.12.1966, adoptat şi deschis spre semnare de Adunarea Generală a ONU la 16.12.1966, în vigoare din 23 martie 1967, ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.217- XII din 28.07.1990. Este în vigoare pentru Republica Moldova din 26.07.1993 şi-i publicată în ediția oficială „Tratate internaționale", Vol.I. – Chişinău, 1998;
- *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale* din 16.12.1966, adoptat şi deschis spre semnare de Adunarea Generală a ONU la 16.12.1966 prin rezoluția 2200A(XXI), în vigoare din 03.01.1967, ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.217- XII din 28.07.1990. În vigoare pentru Republica Moldova din 26.04.1993. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale", Vol.I. – Chişinău, 1998;
- *Convenția pentru protecția drepturilor omului şi a demnității ființei umane în ceea ce priveşte aplicațiile biologiei şi ale medicinii* (Owiedo) 04.04.1997. Legea Republicii Moldova nr.1256-XV din 19.07.2002, privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului şi a demnității ființei umane în ceea ce priveşte aplicațiile biologiei şi ale medicinii, şi a Protocolului adițional la Convenția referitor la interzicerea clonării ființelor umane nr.110-112/853 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002);
- *Declarația privind drepturile persoanelor cu retard mintal*, adoptată în bază rezoluției ONU nr.2856(XXXI) din 26.12.1971. Textul Declarației nu cuprinde mențiuni despre necesitatea ratificării ei.
- *Principiile pentru Protecția Persoanelor cu Boli Mentale şi Îmbunătățirea Îngrijirii Sănătății Mentale*, adoptată în bază rezoluției ONU din 17.12.1991. Textul Principiilor nu cuprinde mențiuni despre necesitatea ratificării acestei legi.
- *Convenția C.S.I. cu privire la transmiterea persoanelor suferinde de boli psihice pentru tratament forțat* din 28.03.1997. Ratificată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.1190-XV din 04.07.2002. În vigoare pentru Republica Moldova din 28.03.1997. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale". Vol. XXV. – Chişinău, 2001.

În corespundere cu alin.(2) din art. 23, art. 28 şi 32 din Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală, suplimentată de o serie de alte acte normative, examinarea psihiatrică şi spitalizarea forţată într-un staţionar de psihiatrie se realizează fără consimţământul persoanelor suferinde sau al reprezentanţilor lor legali, în ordinea determinată de Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală şi Codul de Procedură Civilă. Legislaţia moldovenească determină succesiunea judiciară a cercetării şi soluţionării cauzelor ce au ca obiect încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizarea în staţionarul de psihiatrie.

Actualul Cod de Procedură Civilă al Republicii Moldova deleagă procedurii civile speciale cercetarea şi soluţionarea chestiunilor privind încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizarea în staţionarul de psihiatrie. Trebuie accentuat faptul că pricinile despre încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizarea în staţionarul de psihiatrie sînt pentru procedura civilă moldovenească novaţii judiciare, iar pentru ştiinţa civilă naţională – fenomene juridice care nu au constituit obiecte de cercetare ştiinţifică.

În lucrările savanţilor procesualişti din alte ţări nu există o unitate de opinii în ceea ce priveşte natura juridică a pricinilor despre încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizării în staţionarul de psihiatrie, în speţă fiind deschisă problema privind obiectul examinării judiciare, felul şi esenţa procedurii civile în cadrul căreia sînt necesare cercetarea şi soluţionarea acestor categorii de pricini.

În doctrina rusă, în discuţiile ştiinţifice, subiectul naturii juridice a procedurii judiciare referitoare la încuviinţarea examenului psihiatric şi spitalizării în staţionarul de psihiatrie este tratat diferit. În opinia lui M.A. Vikut şi Iu.K. Osipov, obiectul cercetării judiciare a pricinilor referitoare la încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizării în staţionarul de psihiatrie nu se concretizează în litigiul asupra unui drept, ci în constatarea unor fapte prevăzute de lege la cumularea cărora poate fi dispusă încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizarea în staţionarul de psihiatrie. Respectiv, aceşti autori mizează pentru ideea că natura juridică a acestor două categorii de pricini nu corespund criteriilor procedurii judiciare promovate în limita unei acţiuni civile sau ale acţiunilor ce reies din relaţiile juridico-publice. În consecinţă, Vikut şi Osipov au concluzionat că aceste două categorii de cauze trebuie atribuite procedurii civile speciale[10].

După E.M. Muradian, aceste categorii de pricini presupun că instanţa de judecată acţionează în sensul soluţionării unui litigiu privind un drept contestabil. Autorul consideră că prezenţa conflictului juridic în cauzele privind încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizării în staţionarul de psihiatrie face imposibilă desfăşurarea procesului judiciar în limita unei proceduri civile speciale. Respectiv, esenţa juridică a încuviinţării examenului psihiatric şi spitalizării în staţionarul de psihiatrie, în opinia savantului, constă nu numai în stabilirea anumitor fapte cu valoare juridică, ce constituie premise pentru dispunerea unor asemenea măsuri de constrîngere, ci constă mai mult în necesitatea justificării limitării statutului juridic al cetăţeanului prin intermediul constrîngerii drepturilor şi libertăţilor sale constituţionale, precum dreptul la libertate şi inviolabilitate personală, dreptul la libera circulaţie şi reşedinţă. În asemenea condiţii, luînd în consideraţie lipsa consimţământului individului sau a reprezentantului legal privind încuviinţarea examenului psihiatric şi spitalizării în staţionarul de psihiatrie, obiectul examinării judiciare se referă la litigiul de drept cu privire la drepturile şi libertăţile subiective ale persoanei, a căror limitare, de către instituţiile specializate în domeniul protecţiei sănătăţii şi expertizei judiciare, se cere a fi justificată[11].

Cercetînd esenţa juridică a pricinilor referitoare la încuviinţarea examenului psihiatric şi spitalizării în staţionarul de psihiatrie, cercetătorii G.L. Osokina, V.P. Volojanin şi Iu.V. Tihomirova au dedus unanim că respectivele pricini reprezintă categorii tipice cu privire la litigiile ce decurg din relaţiile juridico-publice, deoarece obiectul procedurii presupune contestarea anumitor drepturi subiective.

În opinia citaţilor, natura juridică a acestor pricini nu se rezumă la determinarea de către instanţă a statutului juridic al persoanei, ci în cercetarea prezenţei sau absenţei condiţiilor legale şi suficiente pentru restrîngerea acestui statut prin intermediul reducerii anumitor drepturi şi libertăţi, precum dreptul la libertate şi inviolabilitate personală, libera circulaţie etc. În rezultat, dacă persoana nu-şi dă acordul faţă de acţiunile care se întreprind în privinţa ei, între aceasta şi administraţia instituţiei psihiatrice sau medicul psihiatru respectiv apare un litigiu de drept şi, implicit, două părţi procesuale[12].

În ceea ce ne priveşte, împărtăşim ideea savanţilor procesualişti care pledează pentru caracterul litigios de origine juridico-public al cauzelor privind încuviinţarea examenului psihiatric sau spitalizării în staţionarul de psihiatrie. Această categorie de pricini corespunde obiectului de apărare judiciară, care se extinde asupra oricărui act de constrîngere, fie in-

dividual sau impersonal, ea fiind în corelație şi cu cerințele de control asupra legalității acțiunilor (inacțiunilor) sau deciziilor în baza cărora se creează impedimente sau se restrînge realizarea drepturilor şi libertăților indivizilor. În pricinile referitoare la încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, instanța de judecată realizează controlul legalității şi temeiniciei acțiunilor staționarului psihiatric în care se află internată persoana suferindă de patologii psihice sau, dintr-o altă perspectivă, se exercită controlul legalității şi justificării deciziei medicului psihiatru referitor la necesitatea examinării psihiatrice a unui individ concret.

În promovarea controlului în cauză, instanța de judecată protejează astfel drepturile şi libertățile subiective ale omului şi cetățeanului – dreptul la libertate şi inviolabilitate personală, libertatea de circulație şi la libera stabilire a domiciliului şi reşedinței. Controlul judiciar are ca obiect temeinicia limitării totale sau parțiale a drepturilor şi libertăților persoanei din partea instituției psihiatrice sau a medicului psihiatru, investit cu anumite atribuții de constrîngere menite să impulsioneze realizarea practică a prevederilor legislative în materie de asistență psihiatrică. În acest mod, procesul de soluționare a cauzelor referitoare la încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie are ca obiect verificarea legalității şi justificării actelor de aplicație administrativă.

Exercitarea controlului judiciar în domeniul relațiilor juridico-publice îşi are fundamentată existența în ramura dreptului public (constituțional, administrativ, financiar, fiscal etc.). În limita acestor raporturi, întotdeauna e vorba despre protecția drepturilor şi libertăților persoanelor, ca subiecte ale relațiilor publice.

În corespundere cu legislația în vigoare a Republicii Moldova, în lista deciziilor şi acțiunilor (sau inacțiunilor) contestabile în instanța de judecată sînt incluse actele de dispoziție, în rezultatul cărora:

- sînt prejudiciate drepturile şi libertățile persoanei;
- sînt create impedimente în realizarea de către persoană a drepturilor şi libertăților sale;
- în sarcina persoanei este ilegal pusă o obligațiune sau aceasta este ilegal atrasă la răspundere juridică[13].

Controlul judiciar asupra activității subiectului investit cu putere publică în ceea ce priveşte legalitatea sau temeinicia ei, de regulă, este exercitat de către instanța de judecată la cererea persoanei, a cărei drepturi şi libertăți au fost prejudiciate. În efect, un indiciu al procedurii civile în pricinile care apar din raporturile juridico-publice (justiția administrativă) este nu numai activitatea instanței orientată spre anularea sau corectarea unui act administrativ ilegal, dar şi faptul că specia dată de procese judiciare este inițiată la promovarea anumitor acțiuni din voința persoanei fizice sau juridice ca parte în proces, a cărei drepturi şi interese au fost lezate.

În pricinile relative încuviințării examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, părțile procesului sînt staționarul psihiatric sau medicul psihiatru, împuterniciți cu anumite atribuții de conducere, menite să transpună în realitate prevederile legislative din domeniul prestărilor servicii de sănătate (în speță – acordarea asistenței psihiatrice), precum şi persoana suferindă de patologii psihice. Examenul psihiatric sau spitalizarea în staționarul de psihiatrie se realizează în lipsa voinței, consimțămîntului individului psihic-bolnav sau a reprezentantului său legal (părinte, adoptator, tutore, curator).

Natura juridică a acestor categorii de cauze presupune participarea a două părți, una dintre care reclamă protecția drepturilor şi libertăților sale. Obiectul de cercetare a acestor pricini îl constituie litigiul asupra unui drept de origine publică (administrativă). Circumstanțele evidențiate ne determină să considerăm că respectivele categorii de cauze trebuie excluse din lista pricinilor atribuite procedurii civile speciale. Or, la soluționarea lor, scopul instanței de judecată este similar celui cercetat în ordinea acțiunii civile generale, decurgînd din litigii de drept comun sau din relațiile de origine juridico-publică. Instanța e chemată nu numai să constate existența anumitor circumstanțe, dar şi să sintetizeze din cumulul acestora concluzii juridice: să determine temeinicia limitării sau lipsirii persoanei de drepturile şi libertățile sale de către instituția psihiatrică specializată, reținînd faptul dezacordului individului sau a reprezentantului său legal pe marginea încuviințării examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie. Concluzia dată se cere a fi dedusă în situațiile în care persoana suferă de o patologie psihică gravă, examinarea sau tratamentul căreia sînt posibile doar în limitele unui staționar de psihiatrie şi care se justifică prin:

- starea de pericol a individului, manifestată nu numai față de propria persoană, dar şi față de cele ce-l înconjoară;
- incapacitatea individului suferind de a-şi satisface în mod personal necesitățile de trai;
- prejudiciul considerabil adus sănătății individului ca urmare a înrăutățirii stării sale psihice.

Or, în baza celor enumerate, instanța de judecată este abilitată să decidă pe marginea admiterii sau respingerii cererii respective (alin. (1) art. 317 CPC RM, alin. (1) art. 34 Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală).

Concursul instanței e reclamat şi în situațiile în care suferindul întreprinde acțiuni care presupun prezența unei maladii psihice grave, care condiționează vulnerabilitatea acestuia sau iminența prejudicierii sănătății sale, derivate din înrăutățirea stării sale psihice. În acest caz, instanța de judecată, soluționînd în fond cererea medicului psihiatru, ia hotărîrea privind încuviințarea examenului psihiatric sau respingerea acestei cereri (alin. (1) art. 343 CPC, alin. (2) art. 23 Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală).

În aceste limite e important să accentuăm că nu este exclusă existența unui litigiu dintre staționarul de psihiatrie (medicul psihiatru) şi persoana în raport cu care este inițiată cauza. Mai mult decît atît, acest litigiu este prezumat (fiind efectiv prezent), deoarece activitatea instanței judecătoreşti este orientată spre verificarea prezenței temeiurilor ce permit încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, precum şi a *circumstanțelor care fac justificat dezacordul suferindului sau a reprezentantului său legal față de aceste măsuri*.

Dezacordul menționat nu este altceva decît obiecția înaintată față de pretențiile din cererea formulată de staționarul de psihiatrie (medicul psihiatru), presupunînd o formă contradictorie a apărării şi nu o formalitate specială a procesului civil, în limitele căruia instanța nu cercetează şi nu soluționează careva litigii relative drepturilor subiective. Caracterul juridico-public al cauzelor privind încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie nu permite modificarea artificială a naturii procesuale a acestora, precum şi a apartenenței lor la litigiile de origine publică, promovate nu pe baze de acțiune civilă, specială sau în procedura ordonanței, ci în limitele unui conflict asupra unui drept public înregistrat între două părți cu interese juridice opuse.

Totodată, în mod cert, trebuie evidențiat faptul că respectivele cauze, ce înglobează un caracter litigios, se fac deosebite prin anumite aspecte. Or, nu poate fi contestat faptul că acțiunile ce derivă din relațiile juridico-publice nu se rezumă doar la activitatea de anulare sau modificare a actului administrativ, ele fiind caracterizate şi prin aceea că sînt inițiate la realizarea de acțiuni din partea unei persoane fizice, ca participant al procesului civil. Însă, analiza esenței procesuale a respectivelor cauze ne permite să decidem asupra faptului că un element determinant al acestora este condiționat nu numai de controlul legalității şi temeiniciei actului administrativ şi emis nu doar la realizarea de acțiuni din partea persoanei fizice, ca participantă a procesului civil, dar din partea organelor publico-administrative şi funcționarilor încadrați în ele, abilitați cu dreptul de a emite acte şi de a realiza acțiuni de origine administrativă (precum şi inacțiuni). Respectiv, procesul pe marginea încuviințării spitalizării în staționarul de psihiatrie este inițiat în limitele unei acțiuni administrative înaintate de instituția psihiatrică în care este internată persoana suferindă de o patologie psihică (alin. (3) art. 312 CPC RM, alin. (2) art. 32 Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală). Aceasta semnifică că pe rol de reclamant în cauzele aflate în discuție se află nu individul suferind sau reprezentantul său legal, ci numai staționarul de psihiatrie.

Procesul judiciar pe marginea încuviințării forțate a examenului psihiatric e posibil doar atunci cînd medicul psihiatru susține demersul persoanelor care solicită examinarea psihiatrică forțată a individului suferind şi îl recunoaşte ca întemeiat. Medicul psihiatru întocmeşte în scris o concluzie relativă necesității examinării psihiatrice forțate a persoanei şi reclamă concursul instanței de judecată pentru a lua o hotărîre în acest sens. Alin. (3) al art. 312 CPC RM şi alin. (2) al art. 23 din Legea Republicii Moldova privind sănătatea mentală imperativ prescriu că respectivele cauze sînt inițiate pe cale judiciară numai la cererea medicului psihiatru privind încuviințarea examenului psihiatric.

În acest mod, prin intermediul caracterizării aspectelor cauzelor ce fac obiectul acestui studiu, putem decide că un element important al acțiunilor ce derivă din litigiile juridico-publice este controlul legalității săvîrşirii actului de putere, realizat în baza cererii proprii a organului administrativ (staționarul de psihiatrie) sau a funcționarului abilitat (medicul psihiatru), văzuți ca parte activă a procesului civil.

Legislația actuală în materie de control judiciar a legalității şi temeiniciei condițiilor necesare limitării drepturilor persoanei la libertate, la libera circulație, la libera stabilire a domiciliului sau a reşedinței, derivată din încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, nu este pe deplin fundamentată în ceea ce priveşte protecția contra eventualelor abuzuri contra lipsirii nejustificate de aceste drepturi, implicit negarantînd lipsa erorilor din partea puterii publice. Multe din normele Legii Republicii Moldova privind sănătatea mentală sînt

perfectate în grabă, nefiind justificate nici din punctul de vedere al oportunității lor. În cuprinsul normelor vizate sînt uşor sesizabile anumite contradicții ce reclamă a fi eliminate.

În ideea reformei justiției civile trebuie evidențiat faptul că procedura controlului judiciar în materia încuviințării examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie solicită o îmbunătățire radicală. Or, la perfecționarea formei procesuale a acestei categorii de cauze trebuie reținută obligatoriu natura lor juridică, ele fiind exclusiv de origine juridico-publică. În rezultat, ele trebuie excluse din lista pricinilor civile atribuite procedurii civile speciale, cu includerea lor în cuprinsul pricinilor derivate din raporturile juridico-publice (cap. XXII CPC RM, art. 3, 5 din Legea contenciosului administrativ). Normele procesual-civile, ce reglementează cursul procedurii pe cauzele despre încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, trebuie să se identifice în calitate de instituție juridico-procesuală independentă. Din punct de vedere tehnico-juridic, aceste norme trebuie excluse din conținutul Legii privind sănătatea mentală, Legii contenciosului administrativ, cu inserarea lor în titlul B, capitolul XXII „Procedura contenciosului administrativ" a Codului de Procedură Civilă al Republicii Moldova.

Reținînd specificul pricinilor privind încuviințarea examenului psihiatric sau al spitalizării în staționarul de psihiatrie, trebuie să accentuăm că soluționarea acestora vizează un spectru mai larg de particularități procesuale în comparație cu acele proceduri publice care la moment şi-au găsit reflectare în Legea contenciosului administrativ. Specificul acestor cauze impune crearea unei ordini speciale a cercetării lor, reclamîndu-se o segmentare şi reglementare pe etape a procesului: de la intentarea acestuia pînă la executarea hotărîrii. Prevederile generice ale Codului de Procedură civilă, suplimentate de cele din Legea contenciosului administrativ nu constituie un algoritm special al soluționării lor, fapt pentru care dețin un rol facultativ pentru această categorie de pricini.

Particularitățile reglementării juridice ale încuviințării examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie trebuie reflectate (întărite) într-o serie de instituții de drept material şi procedural, precum: competența materială şi jurisdicțională a instanțelor judecătoreşti chemate să soluționeze aceste pricini; concretizarea listei şi statutului reclamanților pe marginea acestor cauze; probele judiciare; locul şi ordinea cercetării acestor pricini; modul de contestare a acestor pricini; lista persoanelor interesate, investite cu drept de atac a hotărîrii judecătoreşti. Generic vorbind, aceste persoane ar trebui să fie staționarul psihiatric sau medicul psihiatru, ele fiind prioritar inițiatorii procesului judiciar, rudele suferindului, susceptibil de a fi forțat supus examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, alte persoane ce au intervenit cu cerere despre încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie, însuşi individul suferind.

Concluzionăm deci că legislatorul trebuie să investească această categorie de pricini cu necesitatea prezenței obligatorii a procurorului. Or, aceste pricini au o importanță deosebită pentru realizarea prevederilor constituționale referitoare la garantarea judiciară a drepturilor la viață, la respectul demnității persoanei, la protecția sănătății, la inviolabilitate personală, la libera circulație şi libera stabilire a domiciliului şi a reşedinței. Participarea procurorului pe marginea acestor pricini reprezintă o garanție în plus, menită să anihileze utilizarea măsurilor de constrîngere în discuție în alte scopuri decît cele medicale, să preîntîmpine cauzarea de prejudicii sănătății, demnității umane şi drepturilor persoanei, precum şi prestigiului internațional al statului.

Importantă e reflectarea certă, clară şi exhaustivă în legislație a condițiilor la cumularea cărora instanța de judecată ar fi în drept să supună persoana examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie.

Trebuie reținut faptul că hotărîrea judecătorească privind încuviințarea forțată a spitalizării într-un staționar de psihiatrie are un caracter temporar. Or, acest fapt este prevăzut de însăşi litera legii. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 35 din Legea privind sănătatea mentală se menționează că spitalizarea în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ va dura numai în perioada de menținere a temeiurilor în care a fost efectuată. Persoana, spitalizată în staționarul de psihiatrie fără liberul ei consimțământ va fi examinată cel puțin o dată în lună de comisia de medici psihiatri a staționarului pentru a se decide asupra prelungirii spitalizării. La expirarea a 6 luni de la data spitalizării persoanei în staționarul de psihiatrie fără liberul ei consimțământ, administrația acestuia trimite avizul întocmit de comisia de medici psihiatri privind necesitatea prelungirii spitalizării către instanța judecătorească în a cărei rază se află staționarul. Judecătorul poate să decidă asupra prelungirii spitalizării în conformitate cu art. 32-34 Legea privind sănătatea mentală. Hotărîrea privind prelungirea spitalizării se adoptă de către judecător în fiecare an.

La scurgerea termenilor prevăzuți de Legea privind sănătatea mentală pentru acțiunea hotărîrii judecătoreşti şi în lipsa avizului medical respectiv, persoana plasată forțat în staționarul de psihiatrie trebuie externată. Persoana e pasibilă externării şi în cazul în care instanța de judecată hotărăşte în sensul respingerii cererii de spitalizare forțată sau de prelungire a termenului acesteia.

Norma alin. (3) al art. 35 din Legea privind sănătatea mentală prevede că pricinile privind încuviințarea forțată a examenului psihiatric sau spitalizării persoanei suferinde de patologii psihiatrice grave nu constituie o listă exhaustivă, fapt semnificînd că, în conformitate cu reglementările numite ale Legii privind sănătatea mentală, cuprinsul cauzelor susceptibile de a fi incluse în lista dată poate fi extins. Putem face referire la exemplul prelungirii termenului de spitalizare în condiții de lipsă a consimțămîntului persoanei (alin. (3) al art. 35 din Legea privind sănătatea mentală). Faptul că un atare proces are o existență individuală nu poate fi contestat. Importantă, însă, e circumstanța în care Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova, Legea contenciosului administrativ şi Legea privind sănătatea mentală nu reglementează o anumită ordine procesuală a cercetării unei asemenea categorii de pricini. La fel de neclar e şi faptul dacă în limitele acestei proceduri participă sau nu staționarul de psihiatrie, persoana vizată în cerere, reprezentantul său legal, alte persoane interesate, nu este identificat locul (sediul) cercetării cauzei (încăperea instanței de judecată sau staționarul de psihiatrie), modul de contestare a hotărîrii despre prelungirea termenului de spitalizare în condiții non-volitive etc. Din cuprinsul legii e deductibil faptul că o asemenea categorie de pricini e examinată şi analizată de judecător în mod unipersonal şi doar în baza unei singure probe – avizul comisiei de medici psihiatri vizînd necesitatea prelungirii termenului de spitalizare a persoanei. În rezultat, hotărîrea instanței de judecată privind prelungirea termenului de spitalizare este emisă exclusiv în baza unui document – avizul medical. Pe cale de consecință, multe dintre principiile dreptului procesual-civil sînt inoperabile pentru pricinile date. De exemplu: publicitatea procesului judiciar, oralitatea dezbaterilor judiciare, disponibilitatea în drepturile procesuale etc. Or, situația în cauză este într-o contradicție fundamentală cu esența unei justiții democratice.

De altfel, la moment nu există o prevedere legală care ar specifica expres că prelungirea termenului de spitalizare pe baze non-volitive este realizat de către instanța judecătorească pe baza unui nou proces judiciar sau în limitele celui preexistent, hotărîrea fiind emisă în temeiul procedurii privind încuviințarea spitalizării forțate a persoanei. Din cele evidențiate, trebuie să deducem că pricinile referitoare la prelungirea termenului de spitalizare pe baze non-volitive se deosebesc sub multe aspecte față de cauzele despre încuviințarea spitalizării forțate, fapt pentru care cercetarea şi soluționarea lor trebuie să fie reglementată în detaliu.

Bibliografie:

1. Жариков А. Н. *Психиатрия.* – Москва: Изд-во „Медицина", 1989, с.259
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.34
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr.172 -175
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr.176 -181
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.144-145
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.44-46/310
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr.127-130
8. A se vedea: *Îndrumar legislativ şi normativ în acordarea serviciilor de sănătate mentală. Ministerul Sanatații al Republicii Moldova.* – Chişinău, 2011
9. Curtea Supremă de Justiție. *Culegere de hotărîri explicative (octombrie 2003 – decembrie 2005).* – Chişinău. Cartier, 2006, p.259-256
10. См.: *Гражданский процесс: Учебник для вузов* / Под ред. Ю.К. Осипова, М., 1996, с. 134 (автор главы XI – Ю.К. Осипов); Проект ГПК РФ., М., 1997, с. 160 – 161., Викут М. А. *Судебный контроль за госпитализацией граждан в психиатрический стационар* // Вестник СГАП. 1999. №1 (16), с.20
11. См.: Мурадьян Э. М. *Судебное право (в контексте трех процессуальных кодексов)*. М., 2003, с. 85
12. См. Осокина Г. *Судебное рассмотрение дел, связанных с применением Закона о психиатрической помощи.*// Российская юстиция. 1994.№ 8, с.24-25; Осокина Г. Л. *Проблемы судебной защиты прав и свобод граждан по делам о принудительной госпитализации в стационарные учреждения здравоохранения* // Вестник СГАП. 1999. № 1 (16), с. 14., *Гражданский Процесс: Учебник для вузов* // Под ред. Ю.К. Осипова. М., 1996, с. 318-319 (автор глав XX – В.П. Воложанин); Тихомирова Ю.В. *Производство по делам о принудительной госпитализации граждан в психиатрический стационар и принудительном психиатрическом освидетельствовании.* Автор. дисерт. кандидата юридических наук. М., 2004. с.8
13. A se vedea: *Legea contenciosului administrativ nr. 793 din 10.02.2000* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.57-58.